

TÜRK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 34, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 11.08.2023

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 24.09.2023

Sayfa / Page: 254-275

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Dr. Ahmet Kemal GÜMÜŞ

Öğretmen Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye.

ahmetkemalgumus@gmail.com

III. MURAD'IN TÜRKÇE *DİVÂN* VE *KİTÂBÜ'L-MENÂMÂT* ADLI ESERLERİNDEKİ İŞTİKAK VE TEKRİR SANATI ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR ÜSLUP DEĞERLENDİRMESİ

Öz

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin topraklarının en geniş sınırlarına ulaştığı bir dönemin sultanı olan III. Murad'ın [ö. 1003/1595] Türkçe *Divân* ve *Kitâbü'l-Menâmât* adlı eserlerinde çok sık bir biçimde kullandığı tekrar ve iştikak sanatı örnekleri hakkındadır. Bununla beraber ismi *Murad* ve mahlas olarak kullandığı *Murâdî* lafızlarını kelimenin gâye, istek, amaç vb. anlamları ile birlikte mükerrer bir biçimde kullandığı örnekler incelenecektir. III. Murad'ın, şeyhi Şücâ'ya yazdığı, günlük hadiseleri aktardığı, tasavvufa dair merak ettiklerini sorduğu, ruhi bunalımlarını ve manevi yolculuğunu paylaştığı mektuplarında dili oldukça sade, anlaşılır ve tasannudan uzaktır. Uyku ile uyanıklık arasında bir hâldeyken işittiği nidâları, vâkı'aları, kendisine gelen ilhamları; gördüğü rüyaları aktarılırken dil birden değişmekte, özellikle tekrar ve iştikak sanatı örnekleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu durum şiirlerinde de geçerlidir. Tasavvuf vadisi dışındaki gazellerinde kullandığı dil ile tasavvufi şiirlerindeki dili birbirinden farklı olan III. Murad'ın bu dil tercihi eserlerinden örneklerle ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: III. Murad, *Kitâbü'l-Menâmât*, İştikak, Tekrir, Terdid, Üslup

A STYLE EVALUATION ON MURAD III'S EXAMPLES OF THE ART OF İSTİKAK AND REPEAT IN THE TURKISH DİVÂN AND KİTÂB AL-MENÂMÂT

Abstract

This study is about *Sultan* Murad III [d. 1003/1595], it is about the examples of repetition and follow-up art, which he frequently uses in his Turkish *Dîvân* and *Kitâb al-Menamat*. However, his name is *Murad* and he uses the phrases of *Murâdî* as a pseudonym for the purpose, desire, purpose, etc. of the word. The examples used repeatedly with their meanings will be examined. The language of Murad III letters to his sheikh *Şücâ*, in which he conveyed daily events, asked what he was wondering about sufism, and shared his spiritual depression and spiritual journey, is quite plain, understandable and far from hypocrisy. The cries he heard when he was in a state between sleep and wakefulness, the facts, the inspirations that came to him; while the dreams he saw are being conveyed, the language suddenly changes, especially the examples of repetition and subordination art are frequently encountered. This is also true for his poems. The language he used in his ghazals outside the sufi valley and the language in his sufi poems were different from each other. This language preference of Murad III will be revealed with examples from his works.

Keywords: Murad III, *Kitâb al-Menamat*, İstikak, Tekrir, Terdid, Wording

Giriş

III. Murad'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği¹

Sultan III. Murad, babası II. Selim'in [ö. 991/1583] Saruhan sancakbeyi olarak Manisa'da bulunduğu esnada 953/1546 yılında dünyaya gelir. Annesi Venedik asıllı Nurbânu Sultan'dır, annesinin asıl adı Cecilia Baffo'dur. İlk eğitimini Manisa'da aldıktan sonra, küçük yaşta Aydın ili sancak beyi olarak tayin edilen Şehzade Murad, tahtın tek varisi olan babasının Kütahya valisi olması ile Saruhan sancak beyliğine gönderilir. Uzun yıllar kendisine bağlı kalacağı Arnavut asıllı hasekisi Safiye Sultan ile buradayken tanışılır ve ileride padişah olacak olan oğlu Mehmed [ö. 1012/1603], diğer oğlu Mahmud ve kızları Ayşe ile Fatma hep burada dünyaya gelir. Babası gibi kendisi de tahtın tek varisi olan Murad, rahat bir hayat sürer. Yetenekli, iyi eğitim görmüş, dindar, babası ve halk tarafından sevilen bir şehzade olan Murad, babasının ölümü üzerine İstanbul'a davet edilir ve 982/1574 yılında tahta geçer. (Kütükoğlu 2020: 172-173).

III. Murad, saltanatının ilk yıllarında çok güçlü bir vezir olan Sokollu Mehmed Paşa'ya [ö. 987/1579] karşı Manisa'dan yanında getirdiği maiyetini kullanarak hakimiyeti kendi eline alma çabasına girer. Yine saltanatın ilk yıllarında başlayan İran savaşları, bu savaşlar sonucunda devletin

¹ Bu bölüm çok uzun tutulmayacaktır. III. Murad'ın eserleri ile alakalı bir çalışma olduğundan sultanın hayatı ve edebî kişiliği ile bazı malumatlar ve tarihler verilecek, sonrasında çalışmanın asıl konusuna geçilecektir. III. Murad'ın şehzedelik ve sultanlık dönemi ile edebî kişiliği üzerine Dr. Uğur ÖZTÜRK'ün (2022) tezkirelerden divanlara, filori defterlerinden tarih kitaplarına kadar geniş bir kaynak taraması ile kaleme aldığı doktora tezine bakılabilir. Yine Doç. Dr. Türkan ALVAN'ın (2021) III. Murad'ın şiirleri ve mektupları ışığında hazırlanmış olduğu eserinde de sultanın hem hayatı hem de kişiliği hakkındaki tespitler okunabilir. Bekir KÜTÜKOĞLU'nun İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığı, daha sonra Ferudun EMECEN (2020) tarafından yeniden düzenlenen *Murad III*. maddesi de sultanın hayatı, kişiliği ve saltanatı döneminde Osmanlı coğrafyası hakkında aydınlatıcı bilgileri haizdir.

içine düştüğü olumsuz durum, askerlerin ayaklanmaları, isyan neticesinde bazı devlet adamlarının askerler tarafından katledilmesi, Batı'da Habsburglarla yaşanan hadiseler III. Murad'ı derinden etkiler. Hicri 1000. yılın (m. 1592) birçok fitneyi de beraberinde getireceği düşüncesi ve korkusu melankolik bir mizacı olan sultanı olumsuz düşünceler içinde bırakır. Saltanatının sonlarında saray içerisinde vezirlerin, ağaların, saray kadınlarının hakimiyet kurma çabalarından, Şehzade Mehmed'in halk arasında kendisinden daha çok sevildiği vehmi ve yaşanan diğer bütün olumsuzluklardan dolayı III. Murad saraya ve içine kapanır (Öztürk 2022: 43). Sultanın saltanat yükünden bunaldığı ve sade bir derviş hayatı yaşamak arzusu mektuplarında açıkça görülmektedir:

"... *Ve benüm sa'âdetüm, baña çäre olsa başum alup bir yaña gitsem, saltanatı terķ eylesem, abâlar geysem. Saltanatdan baña ne fâ'ide? İbrâhîm-i Edhem gibi olsam.*" (Felek 2014: 132).

Dervişlikte gözü hep manen üst makamlarda olan III. Murad'ın, bu düşüncesinin aksine erken yaşta ölmekten korkan, uzun bir ömür sürmeyi dileyen bir kişiliği vardır. Etrafında bulunanların kendisinin süreceği ömürle alakalı gördüğü rüyalardan çok etkilenir, ölümünün yakın olduğuna delalet eden cümlelerden korkarak açıklamasını şeyhine mektuplarla sorar:

"*Benüm rûhum, şol mekirden kaçan halâş oluruz? Bugün vâkıada birisi söyler ki 'Dahı on yıl 'ömr sürersin.' 'Neden dersin?' dedüm, 'Şöyle işitdüm.' dedi. Biz dahı dedük ki 'Allâh'ıñ huşmina uğrayasın, yine baña guşşa vërdüñ' dedük. Ammâ söyleyen bir hadım kişi idi. Zeyrek Cüce ma'lümüñuzdur; ol idi. Bu ne hikmetdür rûhum, va'llâhi bî-zâr olduk.*" (Felek 2014: 335).

Ölümü için kaynakların farklı hastalıkları sebep gösterdiği III. Murad 1003/1595 yılında hayatını kaybeder ve naaşı Ayasofya Camii haziresine defnedilir (Öztürk 2022: 432).

Kitaplara, resimli yazmalara, garip hikayelere, hat sanatına meraklı olan III. Murad, tasavvufla da yoğun bir şekilde ilgilenir. Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar bilir. Kendine mahsus kütüphanesinde uzun saatler geçiren ve dönem minyatürlerinde hep elinde kitapla tasvir edilen III. Murad'ın zihninin tasavvufi düşüncelerle dolu oluşu hem mektuplarında hem de şiirlerinde kendini göstermektedir. Yazdıklarının daima şerh edilmesi gerektiğini vurgulaması², kapalı ifadeler ve sanatlı söyleyişlerin yoğunluğu, tasavvufi kavramlar eserlerindeki ortak yönlerden bazılarıdır (Öztürk 2022: 90-91). III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ını neşreden Kırkkılıç'a göre sultanın dili diğer Osmanlı Sultanları gibi sade ve basittir. İşlek bir şiir tekniği ile yazılan şiirler âdeta konuşur gibi yazılmıştır. Dönemin müellifleri tarafından "sufiyâne, muhakkikâne, muvahhidâne ve mutazarriâne" olarak kabul edilen III. Murad'ın şiirleri umumiyetle tasavvuf vadisinde olan güzel ve zarif sözlerdir (Kırkkılıç 2015: 44-45). Bir sonraki bölümde içerisinden örnek metinler verilecek olan *Kitâbü'l-Menâmât* adlı eserde ve Türkçe *Dîvân*'dan alınan şiirlerde görüleceği üzere, sultanın dili günlük konuşmaları barındıran mektuplarında ve tasavvuf vadisinin dışındaki şiirlerinde gayet akıcı, anlaşılır ve zorlamadan uzaktır. Uyku ile uyanıklık arasında bir hâldeyken işittiği nidâları, vâkı'aları, kendisine gelen ilhamları; gördüğü rüyaları aktarırken mektuplardaki dili birden değiştirmekte, özellikle tekrar ve isticak sanatı örnekleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde de yine bu sanatları sıkça kullanan

² III. Murad'ın Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerine dönemin ilim adamları, mutasavvıfları ve şâirleri şerhler yazmışlardır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için Uğur ÖZTÜRK ve Dr. Osman Sacit ARI'nın (2020) makalesine bakılabilir. Yine III. Murad dîvânında çok sık karşılaşılan şerh ifadesi üzerine Abdülkadir DAĞLAR (2018) bir makale yazmıştır.

Sultan Murad, özellikle gazellerinin makta beyitlerinde adını ve mahlasını yoğun bir biçimde tekrar ederek kullanır. Bu dil farklılığın sebebinin, özellikle mektuplarında, tasavvufi olarak *kutbluk* makamına erişmeyi çok *murâd* eden sultanın, kendisini manen istediği makamlara getirmek için çabalamadığı anlaşılan şeyhine, yaşadığı manevi hâllerini anlatırken kendisini ispat gayesinin sonucu olduğu düşünülebilir³. Bunu daha iyi izah edebilmek için sultanın, şeyhi Şücâ'ya yazdığı farklı konulardaki mektuplardan örnekler sunulur III. Murad ile Şeyh Şücâ arasındaki ilişkiye bakmak gerekir:

***Kitâbü'l-Menâmât* ve bu eserde yer alan mektupların muhatabı Şeyh Şücâ**

III. Murad, şehzadelik ve saltanat yıllarında hayatının hep merkezinde olacak olan şeyhi Şücâ ile Manisa yıllarında tanışır. Şehzadeligi döneminde Murad, bir rüya görür. Rüyası tabir edilmesi için civardaki âlim ve sâlih kişilere gönderilir; fakat hepsi bu rüyanın tabirinden âciz kalırlar. Nihayet sarayda hizmet edenlerden birinin vasıtası ile Manisa'da ünlü bir derviş olan Şücâ'ya ulaştırılan rüya, Murad'ın yakın bir zamanda saltanat makamına erişeceği şeklinde tabir edilir. Nitekim kısa zaman içerisinde babasının ölümü ile tahta çıkan III. Murad şeyhini de İstanbul'a getirtir (Felek 2014: 1). III. Murad'ın ilhâm, tecellî, nidâ, vâkı'a, hâl, hitâp ve tezkere başlığı ile yazılmış mektuplarında takip edilebilen tasavvufi yolculuğu sırasında içinde bulunduğu bütün manevi hâllerini anlattığı kişi Şeyh Şücâ'dır. Bu mektupların bir araya getirildiği eser *Kitâbü'l-Menâmât* adıyla neşredilmiştir. III. Murad'ın ölümünden yaklaşık üç sene önce (1001/1592) onun atları ile ilgilenen Mirâhûr Nuh Ağa tarafından derlenen sultana ait özel mektupların bir mücellid tarafından ciltlenmesinin ve altınla süslenmesinin onun emri ya da izni olmadan yapılamayacağını söyleyen Özgen'e göre III. Murad mektuplarının bir araya getirildiğinden haberdardır (2014: 16). Eseri ilk olarak Özgen FELEK (2014) neşretmiştir. Türkan ALVAN, III. Murad'ın hayatı, edebi kişiliği, devrin panoraması gibi konular üzerine daha hacimli bir incelemeyle birlikte (yaklaşık 500 sayfa) eseri yeniden neşretmiştir (2021).

III. Murad üzerindeki tesiri sebebiyle devletin yönetiminde çok ciddi anlamda söz sahibi olduğu anlaşılan fakat çoğu davranışı kâmil şeyh profiline uymayan Şücâ, padişah dışında neredeyse hiç kimse tarafından sevilmez. Padişah üzerinde bu kadar etkiye sahip olduğu hâlde dönemin tarihi kaynakları şeyhi adeta yok saymış ya da önemsmeden geçirmiştir (Alvan 2021: 182). Kendisine samimi duygularla ve kuvvetli bağlarla bağlandığı anlaşılan III. Murad, şeyhinden manevi anlamda daima yardım talep eder, genellikle istediği alakayı göremez:

"... Lutf eyleñ bu haķırden yaña bir mikdar teveccüh buyuruñ. Benüm sa'âdetüm, 'inâyet Mevlâ'dan, himmet sizdendir." (Felek 2014: 164.) "Bizi azarlamıñsız; anuñ yolunda nice 'itâblar çekmiñvüzdür, bu daħi birisi olsun. Ve buyurmuñsız ki 'Añlada añlada yorulduñ.' Sizüñ baña añlatduñız cümle şifât yüzindedür. Andan baña ne dërsiz sa'âdetüm? Gerek dög, gerek kaķı, va'llâhi benüm 'aynuma girmez, sa'âdetüm. ..." (Felek 2014: 332).

³ Bu noktada padişahların mürid olamayacakları, eğer olurlarsa devletin yönetiminin karışacağı, Fatih Sultan Mehmed'in Şeyh Vefâ tarafından tekkeye dahil edilmeme meselesi, İbrahim bin Edhem'in tacını ve tahtını terk ederek dervişliğe ancak ulaşabilmesi göz önünde bulundurulursa Şeyh Şücâ'nın bilerek sultana böyle davrandığı düşünülebilir. Şücâ hakkında yazılan eleştirilere bakıldığında ise durumun böyle olmadığı, Şücâ'nın sultana olan yakınlığını kullanarak mal biriktirme peşinde koşan, etrafındaki kişilere mansip verilmesi için rüşvet alan ve sultanın manevi bağlılığını kullanarak ona baskı yapan biri olduğu görülecektir (Alvan 2021: 182-185).

Mektuplardan anlaşıldığına göre şeyhinden genellikle güzel cümleler duyamayan, hatta onun tarafından devamlı azarlanan sultan, istediği manevi mertebelere ulaşmasına bir türlü destek olmamasına rağmen şeyhinin yanından ayrılmasını istemez:

“... *Ve benüm devletüm Muğnisā’ya gideyüm dèyü buyurmışsınız. Li’llāhi te’ālā beni oda yaqma. Kıyāmetde da’vācūnuzam. Ammā baña buyuruñ bir ev; ol evi hāzretiñüze alvèriüp her maşālihiñüzü görüp huzūr-ı kalble oturasın. Hāşā ki bu haķır hāzretiñüzden yüz dönderem. Her ne buyursañız hemān buyuruñ, başum üzre. Ben sizden böyle ummazam. Sa’ādetüm, hemān buyuruñ her ne buyurursañız baş üzre. Sa’ādetüm, yine cevāb ihsān buyuruñ.*” (Felek 2014: 228-229).

Şeyh Şücā’nın III. Murad’ın kendisine olan bağlılığını istismar ederek mansıp peşinde koşanların işlerini bir şekilde hallettiği ve bunun karşılığında ciddi miktarlarda rüşvet aldığı suçlamaları devrin tarihçileri tarafından tekrar edilir (Çerçi 2000: 247). Her ne kadar sultan bu suçlamaları reddetse de mektuplarda bu ve bunun gibi taleplerin sıkça olduğu görülmektedir. Sultan, hem şehzadelğinde hem de saltanatında şeyhinin bu taleplerinin bazılarını binbir özürle redderek neden yapmadığının/yapamadığının sebeplerini sayar, bazen de kabul ettiğini söyleyerek atamaların hayırlı olmasını diler:

“*Benüm sa’ādetüm, Ferruḥ Lala’ya beglerbeglik mektübün vèremezem, zīrā atamuñ rızāsı yokdur. İkinci budur ki cemī-i ‘ālem bizi maşharalığa alur, ammā bu huşuşa kaṭı ‘aceblerem. Bize yaramayup bed-nāmlık eden kimesneler size düst olmaḳ. Bizi istediğüz bu midir? Ferruḥ Lala degül midür sizi ocağa yaqayım dèyen? Benüm sa’ādetüm, incinme ğayrı. Maḳşūdūñuz cemī’an başum üzre ammā bunu èdemezem. Baba rızāsın gözetmek emr-i Haḳ’dur. Buña rızāsı yokdur, benüm sa’ādetüm.*” (Felek 2014: 231). “*Benüm sa’ādetüm, murād-ı şerīfiñüz üzere Anaṭoli defterdārına Kefe sancağı ve anuñ yerine Haleb defterdārı olan Halīl Anaṭoli’ya defterdār oldı. Benüm sa’ādetüm, ma’lūm-ı şerīfiñüz ola.*” (Felek 2014: 321).

Şeyhinin ricası ile atadığı kişiler hakkında şikayetler kulağına geldiğinde onları yönetim eliyle uyarmak yerine bu vazifeyi de şeyhinden adeta rica ederek şeyhine bağlılık fakat devlet idaresine dair zayıflık gösterir:

“*Benüm sa’ādetüm, nedür hāliñüz? Dā’imā şihhatde olasız. Ve benüm sa’ādetüm, defterdār Halīl için ‘Hidmetinde muḳayyed degildür, aña bir hāṭırın gözedüp beytü’l-mālı ketm eder, sa’yi yokdur’ dèyüyorurlar. Tenbīhcük eyleyesiz; soñra ‘Baña dèmediler.’ dèmesün. ...*” (Felek2014: 322).

Sultan, şeyhine çeşitli bahanelerle defalarca para gönderir:

“*Benüm rūḥum, nedür hāliñüz? Ramazān-ı şerīf dahi mübārek ola, cemī-i ümmet-i Muḥammed ile. Ve huzūr-ı şerīfe harçlık gönderüldi, şihhatle harcanasız.*” (Felek 2014: 264).

Sultanın daima bir özür ve aciziyet içinde, mektuplarını okuyamamak da, şeyhinin ise genellikle azarlama, sultanın manevi yükselme talebine karşı daima reddeder bir hâl içinde olduğu bütün bu örneklerde görüldüğü üzere sultanın dili gayet anlaşılır, sanatlı bir söyleyişten uzak, günlük konuşma diline yakındır. Kendisinin ulaşmaya çalıştığı/ulaştığını iddia ettiği makamlardan bahsederken, yaşamış olduğu manevi hâlleri aktarırken III. Murad’ın dili değişmekte, tasannu ile

yazıldığı anlaşılan cümleler/mısralar artmaktadır. Örnek cümle/beyitlere geçmeden önce III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ı ve diğer eserleri hakkında da kısaca malumat verelim:

III. MURAD'IN TÜRKÇE *DÎVÂN*'I VE DİĞER ESERLERİ

Türkçe *Dîvân*

Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra en fazla şiir yazan Osmanlı sultanı olan III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ında 1565 gazel, 1 muhammes, 48 mesnevi, 38 kıt'a, 47 müfret ve 1 besmele manzumesi vardır. *Dîvân*'daki gazeller Arap alfabesine göre sıra ile yazılmıştır. *Dîvân*'da 5 gazel Arapça; 8 gazel, 2 mesnevi, 2 nazım ve 1 kıt'a Farsça kaleme alınmıştır. Ayrıca Arapça-Türkçe 81 mülemma gazel, 4 mülemma mesnevi, 1 nazım; Arapça-Farsça-Türkçe 1 gazel ve Arapça-Farsça 1 gazel yer alır. III. Murad için bir gazel şâiridir demek yanlış olmaz (Kırkkılıç 2015: 63). III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ı Ahmet KIRKKILIÇ tarafından 8 nüsha karşılaştırılarak neşredilmiştir⁴. Çalışmadaki örnek beyitler bu neşirden ve elimizde olan Sultan nüshasından alınmıştır.

Farsça *Dîvânçe* ve Farsça *Fütühât-ı Ramazân*

III. Murad'ın Farsça *Dîvânçe*'si 39 gazel ve iki mesneviden mürekkep bir eserdir. Bu iki mesnevî *Fütühât-ı Ramazân*'da da yer almaktadır. III. Murad'ın derûnî coşkusunun aksettiği bir mesnevi olan *Fütühât-ı Ramazân* bilinen tek nüshası üzerinden; *Dîvânçe*'si ise iki yazma nüshanın karşılaştırılması ile 1995 yılında Kâmil Yaşar UYAR tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.⁵

KİTÂBÜ'L-MENÂMÂT VE TÜRKÇE *DÎVÂN*'DAKİ SANATLI KULLANIMLAR⁶

Çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulandığı üzere III. Murad bir takım manevi hâllerle karşılaştığı rüyalarını; uyku ile uyanıklık arasında işittiği nidâları, kendisine gelen ilhamları ve vâkı'aları anlattığı mektuplarında, birden bire farklı bir dil kullanmaya başlar. Nidâların, tekrar ve isticak sanatı örneklerinin, tevriyelerin yoğunlaştığı bu mektuplarda III. Murad'ın dilinin bu şekilde farklılaşmasının altında başka maksatların olduğu akla gelmektedir. Şeyhi tarafından görmeyi arzuladığı muameleyi asla göremeyen ve bu durumdan hep şikayet içinde olan Sultan, kendisinin çok ulvi mertebelere ulaştığına dair çok ilham ve vâkı'a paylaşmaktadır. Bu paylaşımlarında diline ayrı bir hava kattığı aşikardır:

⁴ Bu neşir yapılırken görülmemiş çok önemli bir nüsha daha mevcuttur. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yer alan, cüce Zeyrek Ağa tarafından bir araya getirilen ve taşlarla bezeli kap kısmında Derviş Ağa'nın şiirlerinin yer aldığı padişah nüshasının varlığından Dr. Uğur ÖZTÜRK sayesinde haberdar oldum. Bu nüsha üzerine çalışmalarımızın devam ettiğini, en kısa zamanda ilim âleminin istifadesine sunulacağını da bu vesile ile bildirmek isterim.

⁵ III. Murad'a ait *Esrâr-nâme* adlı bir eserin adı kaynaklarda zikredilse de eserin bugüne kadar herhangi bir nüshası tespit edilememiştir. Kaynaklarda bu eserin Şemseddin Sivâsî tarafından şerh edildiği yazılsa da bu eser muhtemelen Murâdî'nin şiirlerine Sivâsî tarafından yazılan bir şerhtir (Öztürk 2022: 134).

⁶ Bu bölümde verilecek örnekleri tasavvufî anlamda yorumlamak bu çalışmanın konusu hatta haddi dışındadır. Çalışmada sadece manevi hâller aktarılırken kullanılan sanatlı dil üzerinde durulacaktır. Zira bazı mektupların normal hâli üzere okunduğunda çok büyük itikâdi sıkıntılara sebep olacağı aşikardır. Alvan, eserinin inceleme kısmında bu ve benzer hâlleri detaylı bir şekilde incelemiştir (2021).

“Sa‘âdetlü pederüm, ilhâm geldi kim “İzzetümle ‘azîz ol, kudretümle kadîr ol, ‘azametümle ‘azîm ol, celâlümle celîl ol.” “Sa‘âdetlü pederüm hazretleri bu haķire ilhâm geldi kim: ‘Kemâl-i ma‘rifetümle ma‘rûf Murâd ve kemâl-i maħabbetümle maħbûbum Murâd, sevdiğüm, maħbûbum. Ente ħabîbî yâ maķşûdu ħalbî yâ ħabîbî ħabîbî ħabîbî.’ Fermân sultānumuñdur.” (Felek 2012: 92/181).

III. Murad’ın Kitâbü’l-Menâmât ve Türkçe Dîvân adlı eserlerinde iştikak sanatı

*mefħar olalı cihāna faħrum olmuşdur füzün
faħr olundum mefħarumda iftiħār etmek ‘acîb*

(G. 125/3)

İştikak: İştikak, bir kök ve o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimenin şiir ya da düz yazı bir metinde bir arada kullanılması sanatıdır. Bu sanatın söze güzellik katabilmesi için, diğer sanatlarda da olduğu gibi, tabî bir şekilde kullanılması, özellikle kullanıldığı izlenimi vermemesi gerekir (Saraç 2007: 254). Bedî’ ilminde bazı âlimler ise bu sanatı, “aynı kökten birkaç kelimeyi bir sözde toplamak” anlamında bir cinas türü kabul ederler (Kılıç 2001: 440).

“Sa‘âdetlü pederüm, bu haķire ilhâm geldi kim: ‘Ve leķad ātaynāke ‘ilmen ve hilmen ve ħikmeten ve ‘izzeten ve devleten ve vilāyeten ve kerāmeten; du‘a‘uke maķbûlun ve kelāmüke selāmun ve a‘dā‘uke maķhûrun ve aħibbā‘uke mesrûrun; lutfuke lutfî ‘izzuke ‘izzî fi‘luke fi‘lî ħavluke ħavlî’. Fermân sultānumuñdur.” (Felek 2014: 70).

Bu örnekte görüleceği üzere ilâhî bir nidâ işittiğini aktaran Sultan Murad, diğer mektuplarında kullandığı dili değiştirerek tekrar ve iştikak sanatlarından da yararlanarak kendini ifade etmektedir. Önceki bölümlerde yer verildiği halde konuşma dilini kullandığı, günlük hadiselerden birini aktardığı bir tezkeresini örnek olarak burada da zikretmek isterim:

“Benüm rûħum, ħāşā ki siz ehl-i dünyā olasız. Ehl-i dünyā bellüdüür ammā rûħum, siz müridüñüzi ve size muħib olanı esirgemezsiz. Kalbüñüz bir miķdār pekçedür, müridüñ yolında ve müridüñ ħālinde iltifātuñuz ve ħaķikatüñüz yokdur. İncinme benüm rûħum, biz anı ħatlı edelüm demezüz. Nihāyet ‘Azlı edelüm, görelüm nice olur aħvāl.’ dèrüz. Müşāvere ederüz sizüñle rûħum.” (Felek 2014: 275).

Sultanın yaşadığı manevi bir hâli aktarırken kullandığı iştikak ve terkarlarla dolu bir mektubu da şu şekildedir:

“Sa‘âdetlü pederüm, ilhâm heldi kim, “İzzetümle ‘azîz olasın, rif‘atümle refi‘ olasın, cevādluğumla cevād olasın, rāzıķluğumla rāzıķ olasın, ħaħħārluğumla ħāħir olasın, sultānluğumla sultān olasın, bāşırluğumla bāşır olasın, semi‘luğumla semi‘ olasın, cemî‘-i şıfātumla muttaşıf olasın, zātumla hem-zāt olasın, murādumla murād olasın, ħabîbümle ħabîb olasın, ħıķmetümle ħaķîm olasın, cemî‘-i ħazretümde ne var ise seniñ olsun, ma‘rifetümle ma‘rûf olasın’...” (Felek 2014: 133).

İki metin arasındaki dilin farkı, tasannuya varan sanat tercihleri çok açıktır. Bir iştikak örneği de *Divân*’dan verelim:

⁷ “Şüphesiz biz sana ilim, hilm, hikmet, izzet, devlet, velâyet ve kerâmet ihsân ettik. Duan makbuldür, kelâmın selâmdır; düşmanların kahredilmiştir ve dostların mutlu kılınmıştır. Lutfun lutfumdur, izzetin izzetimidir, fiilin fiilimdir, sözün sözümdür.”

yā **hafiyyü**'l-hāl **ihfā** kılmāğa **maḥfice** gel
ben beni bilmekte sensin yine baña reh-nümā (G. 30/3)

Bu beytin kime yazıldığını elbette bilemeyiz fakat bağlama bakılarak değerlendirildiğinde Sultanın manevi her hâlinde kendine rehber olarak gördüğü şeyhine yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu noktadan itibaren *Kitâbü'l-Menâmât*'ta iştikak sanatı kullanılan mektuplar sıralanacaktır:

“Sa’âdetlü pederüm, ilhâm geldi kim “**İzzetümle ‘azîz ol, kudretümle kâdir ol, ‘azametümle ‘azîm ol, celâlümle celîl ol.**” (Felek 2014: 92).

“Sa’âdetlü pederüm *hâzretleriniñ hâk-pây-ı şerîflerine yüzüm sürdükden şoñra. Şöyle müşâhede oldı kim Hâzret-i Resül ‘a. m. bu haķîri arķasına urup Hâzret-i Haķķ’a götürdi. Ve beniüm sa’âdetüm, ilhâm geldi kim, ‘Kudretümle kâdir Murād, ‘izzetümle ‘azîz Murād, rif’atümle refi’ Murād, salṭanatımla sulṭân Murād’. Fermân sulṭânımuñdur.*” (Felek 2014: 101-102)

“Sa’âdetlü pederüm, ilhâm geldi kim, ‘**Kelâmuke kelâmî ve cevâbuke cevâbî fi’luke fi’lî emruke emrî men erâdenî fekad erâdeke ve men lem yeridke fehuve ‘aduvoî yâ habîbî lâ maḥbûbeke sivâyî ve lâ maḥbûbî sivâke**’⁸. Fermân sulṭânımuñdur.” (Felek 2014: 163).

“Beniüm sa’âdetüm, ilhâm geldi kim, ‘Ben **ṭalibem, sen maṭlûb; ben ‘âşıķam sen ma’sûķsın. Ben senden rızâ üzereyem, sen dalı benden rızâ üzere ol.’ Beniüm habîbüm maķâm-ı ilhâmıda ‘ömrümüz geķer mi, teraķķî olmak yok mıdır bu esmâda?’**. (Felek 2014: 168).

Bu örnekte görüleceği üzere Sultan, yaşadığını aktardığı manevi hâlleri şeyhine yazdıktan sonra esmâsında ilerlemeyi, ilhâm makamında ömrünün geķip gittiğini ve manevi mertebesinin/makamının yükseltilmesini talep ediyor fakat bu talepten önce kendisinin Hz. Allah tarafından bir takım nidâlar ve ilhamlarla müjdelendiğini söylüyor ki ona çok da itibar etmeyen şeyhinin gönlünü kazanabilsin:

“Sa’âdetlü pederüm *hâzretleri bu haķîre ilhâm geldi kim, ‘Kemâl-i ma’rifetümle ma’rûf Murād ve kemâl-i maḥabbetümle maḥbûbum Murād, sevdiğüm, maḥbûbum. Ente habîbî yâ maķşûdu ķalbî yâ habîbî habîbî habîbî.*’⁹ Fermân sulṭânımuñdur.” (Felek 2014: 181-182).

Bu mektup iştikak sanatına dair *Kitâbü'l-Menâmât*'tan örnek olarak verilen son mektuptur. Mektuplarda birçok iştikak sanatı örneği olmakla birlikte yukarıda verilen örnekleri tekrardan ibarettir. Türkçe *Dîvân*'dan alınan iştikak sanatı örnekleri şu şekildedir:

muntazır nâzırdan oldı cümleye **manzûr**-ı ‘ayn
ol cemâl-i lâ-nazîründen müyesserdür baña
(G. 34/4)

Bu beytin devamında, hakkı hakikatte bulduğunu söyleyen *Murâdî* yine tasavvufî bir derinlik içerisinde herkes Hz. Allah’ın zâtının nurunu onun dünya üzerindeki halifelerinin gözlerinde bulurken bu nurun kendisine bizzat göründüğünü ifade etmektedir. Bu beyitlerinde de

⁸ “Kelâmın kelâmım ve cevâbın cevâbım; fiilin fiilim, emrin emrim; kim beni arzu ederse muhakkak ki seni arzu etmiştir ve her kim ki seni arzu etmezse o benim düşmanımdır. Ey habîbim, sana benden başka maḥbûb yoktur ve bana senden başka maḥbûb yoktur.”

⁹ “Sen habîbimsin, ey kalbimin maksûdu, ey habîbim, habîbim, habîbim.”

mektuplarında olduğu gibi tasavvufi bir derinliğe ulaştığı anda dil ve sanat anlayışı değişmektedir. *Murâdî Dîvânı*'nda 61 ayrı beyitte iştikak sanatı yapılmıştır. Bu örneklerin tamamını almak çalışmanın sınırlarını aşacağından aralarından bazı beyitler seçilerek yazılmış, diğer beyitlerin ise gazel ve beyit numaraları gösterilmiştir:

mükemmel êtdi **kemâlin** özi **kemâle kemâl**
bilürdi **kâmilini** kıldı cümleten inṭā

(G. 110/3)

ḳurbete oldı mübeddel bu'dumuz ḥamdüm aña
oldı **aḳreb ḳurb** ile **ḳurbetde aḳrebdür ḳarīb**

(G. 125/2)

ṣābit oldı çü **ṣebâtında** durur aṣl-ı zuhūr
pes **zuhūrın** yine **mazharla** kılpdur **iṣbāt**

(G. 178/2)

eger dërseñ ki **müstaḥric** ne ḥāşıl kıldı **müstaḥrec**
ne deñlü kim kıla **iḥrâc** ṭolu şubḥ u mesâ **maḥrec**

(G. 227/3)

şühedâ oldı çü **meşhedde** nedür aṣl-ı **şühüd**
şāhidîn olmağ için oldı pes aṣl-ı **meşhüd**

(G. 251/1)

III. Murad, bu sanata olan merakını bazı gazellerinin bütün beyitlerinde iştikak yaparak göstermiştir:

ḥālīḳuñ şun'ını ḳann eylemişem 'arz-ı vücüd
bildüm aslın biline **sācid** ile tā **mescüd**

nāḳil-i ḳudsî işitdüm dër idi bu ḥaberi
şāhidîne nazar eyle biline tā **meşhüd**

nāṭıḳum nuṭḳuma vërmedi benüm zerre ḥalel
her ne kim 'aḳla gelürse anı bilgil mevcüd

ḥabbezâ gülşen-i vuşlatdan ére bÿy-ı laṭif
vāridüñ şafḥasına naḳş éde nāmuñ **mevrüd**

her ne yërde ki murādî ola **ma'beddür** ol
'abd-i ḥāliş olana gizlü degüldür **ma'būd**

(G. 252/3)

enīs-i mūnis olalı **şemîmin şemmeden** ṭıtdı
vërüp cānı o **meşmūma** ma'āniden beyān ister

(G. 278/2)

zafer peykerdedür himmet çü himmet kâbiliyyetdür
ne **kâbil muḳbil-i maḳbûl** olursa ulu devletdür

(G. 313/1)

mefḫarum olalı **faḫruñ iftiḫâr** edem igen
bilmedüm bir melce' ü me'vâ meger ânundadur

(G. 413/2)

bir **müsebbib**den **müsebbeb** olalıdan ehl-i ḫâl
cümleten oldur **sebeb** tedbîr-i **esbâb** eylemez

(G. 554/3)

mu'izz oldı çün **i'zâz** ile buldı devlet ü **'izzet**
'azîz oldı 'alîm oldı bu resme eyledi **ḳaşşâş**

(G. 644/3)

fâtiḫ durur hidâyet **mefṫûḫ** kâbiliyyet
yâr oldı ise bunda **feth** êtdi cümle bâbın

(G. 1126/3)

beni **vezn** eyledi çün **vezn** ile **vezzân** yine
iki cānibde ṫutar ṫarz ile **mîzân** yine

(G. 1357/1)

Örnek olarak verilen bu beyitlerin haricinde iştikak sanatı yapılan beyitlerin *Dîvân*'daki yerleri ve müştak kelimeler şu şekildedir (aynı kelimelerin tekrarı olan beyitlerden biri tercih edilmiştir):

G. 68/4: ḳalb, ḳālīb, ḳulûb;

G. 82/1: vaşl, vuşlat;

G. 199/2: ḳalb, ḳulûb, maḳlûb;

G. 202/2: faḫr, mefḫar;

G. 205/3: hayy, ihyâ;

G. 217/3: māni', men', memnû';

G. 221/3: selām, selāmet, müselleme;

G. 228/3: medḫ, meddāḫ;

G. 279/3: kemāl, mükemmel;

G. 286/3: binā, bennā;

G. 695/4: ḫaḳ, ḫuḳûḳ, ḫaḳāyık;

G. 752/5: cem', cem'iyet;

- G. 892/3: ışık, ʻāřık;
 G. 909/1-2: rahmet, merħamet, Raħmān; ġāfir, ġufrān, maġfiret;
 G. 1142/ 3: ħamd, ħāmid, maħmūd;
 G. 1152/1: devr, devvār, dāʻire;
 G. 1236/3: ħaħ, ħaħīkat, ħaħāyık;
 G. 1322/2: berī, mūberrā;
 G. 1487/3: muṭīʻ, iṭāʻat;
 G. 1494/4: bařiret, mubařır, mubařsar;
 G. 1502/1: řālib, maṭlūb;
 M. 40/2: mūsebbih, tesbīh; muħaddis, taħdīs.

III. Murad'ın *Kitābü'l-Menāmāt* ve Türkçe *Dīvān* adlı eserlerinde tekrar sanatı

*mā-i demden dem edüp her demde biñ dem buldı dem
 buldı bir demde demin demlerdedür ařliyyetüm*

(G. 891/4)

Tekrir: Şiir ya da düz yazı bir ibârede kelimelerin aynı manada tekrar edilmesidir. Muhatabın ifadeye dikkatini çekmek, söylenilmek isteneni pekiştirmek asıl gayedir. Tekrarlanan kelimelerdeki sesler vasıtası ile sözün daha âhenkli olması sağlanır. Yinelenen kelimenin anlama bir katkısı yoksa bu bir kusur kabul edilir, böyle *tekrirler tatvil* sayılır (Saraç 2007: 196). Tekrarlanan ifade sözün daha iyi anlaşılmasını sağlıyor, tekrarlanmaması hâlinde değeri anlaşılmıyor ya da söz yanlış anlaşılıyorsa önemli şeylerin tekrarını güzel bulan âlimler, “*tekrarın anlamı pekiştirdiğini, özellikle dinî öğütlerde öğüt verenin samimiyetini ifadeyle muhatapların gönüllerini ısındırarak nasihati kabule hazırladığını, özlem, azamet, tehlike ve ürküntü ifade ettiğini, bir şeyin önemine veya tehlikesine dikkat çekmeyi sağladığını söyleyerek yararlarına işaret etmişlerdir.*” Böyle bir yararı olmayan tekriri ise boş söz kabul ederler (Durmuş 1999: 216). III. Murad'ın mektuplarında ve şiirlerinde bazı ifadelerin yoğun bir biçimde tekrar edildiği görülmektedir. Özellikle *Kitābü'l-Menāmāt*'ta Sultan rüya âleminde, tamamen uyanık iken, bazen de uyku ile uyanıklık arasında müşahede ettiği manevi hâlleri aktarırken ifadelerini genellikle üç kez tekrar etmekte, bazen de sözü uzatmamak adına işittiği nidâların ardına “*Üç kerre oldı*” diye not düşmektedir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Sultanın mektuplarındaki üçlü tekrar örnekleri incelenecek sonra da *tekrir* sanatına örnek diğer mektuplarına ve şiirlerine bakılacaktır. Örnek metinlere geçmeden önce üç sayısının kültürel olarak izlerine kısaca değinelim:

Dünya üzerindeki birçok kültürde olduğu gibi Türk-İslam kültüründe de sayıların yeri ve önemi çok büyüktür. Klasik kültüre âşinâ olanların aklına hemen üç, yedi ve kırk sayıları gelecektir. Özellikle üç sayısının yüklendiği anlam zenginliği oldukça fazladır. Annemaria Shimmel, *Sayıların Gizemi* adlı eserinde üç sayısı ile alakalı farklı kültürlerdeki ve dinlerdeki çok sayıda inancı ve ritüeli paylaştıktan sonra İslam dininde *islam*, *iman* ve *ihsan* bağlamında üçün önemini izah eder. *Helal*, *haram* ve *şüpheli*; *şeriat*, *tarikât* ve *hakikat* gibi üçlü örneklerin sıralandığı eserde halk

kültüründe de üçün sahip olduğu konumu örneklendirir: masalarda gökten üç elma düşer, ninnilerde çoğu kelime üçer kez tekrarlanır vb. (1991: 69). İnsanların kendilerini üç kez okuyup üflemeleri, Fatıha sûresinden sonra üç İhlas okunması, gayb âleminin sultanlarından olan *üçler*, masal ve destan padişahlarının üç kızı/oğlu olması geleneksel hayatın ve dini yaşantının içerisinde bu sayının karşılık bulduğuna dair örneklerden bazılarıdır (Coşkun 2010: 74). Hz. Muhammed (a.s.), ashabına bazı meseleleri öğretirken genellikle ifadelerini üçer kez tekrarlamış, bunu bir eğitim metodu olarak kullanmıştır¹⁰. “Hz. Enes radiyallahu anh anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, söylediği bellensin diye **kelamını üç kere tekrar ederdi.**” (Tirmizî, Menâkıb 21). III. Murad’ın işittiği ilâhî nidâlar, belki de bu geleneğin ya da inancın bir yansıması olarak, üçer kez tekrar edilmiştir:

“Benüm sertâcum, öğle namâzın kılrken bir sehlice tecellî olur gibi oldı. İlham geldi kim, ‘Senden râzıyam, her murâduñ hazretümde maqbûldür. ‘Azametüm haqqı için saña mahabbetüm ziyâde gâlibdür. **Maqbûlümsin, maqbûlümsin, maqbûlümsin.**’ Fermân sultânümüñ.” (Felek 2014: 193). “Benüm sa’âdetüm, şimdi hâtırımıza geldi kim ‘Acabâ kıca sultân Bâyezid’e tecellî-i zât müyesser oldı mı?’ dedüm. Hemân ilham geldi kim ‘Bre sen kendüni kime kıyâs edersin? Bre sen benüm **rûhumuñ rûhumuñ rûhumuñ rûhusın.** ...’ (Felek 2014: 79).

Kitâbü’l-Menâmât’ta, sıradan olayların anlatıldığı ve günlük dilin kullanıldığı sayfalarca süren mektuplardan sonra III. Murad yeni bir vâkı’a nakleder:

“Benüm rûhum, el-hamdu li’llâhi şihhatdeyüz hemân du’adan unutmañ, sa’âdetüm. Ba’dehü vâkı’ada Resûl ‘aleyhi’s-selâm çihâr-yâr ile gelüp bu haqqîre dèrler ki, ‘Sen bilür misin nesen? Sen **Hü’sın Hü’sın, Hü’sın!**’ dediler sa’âdetüm.” (Felek 2014: 280).

Bu örnek mektupta açıkça anlaşılmalıdır ki Sultan, çalışmanın daha önceki bölümlerinde de aktarıldığı gibi, kendisinin manevi yolculuğunda desteğini bir türlü göremediği şeyhine içinde bulunduğu hâli anlatırken ifadelerini böylece vurgulamayı tercih etmiştir. Bazen de ifadeler üçer kez yazılmamış, fakat üçer kez tekrar ettiği belirtilmiştir:

“Sa’âdetlü pederüm, bu gece vâkı’ada müşâhede olunan dün geçeki vâkı’aya beñzer. Benüm sa’âdetüm, nihâyet ilham geldi kim ‘Yâ veliyyal’llâhi yâ halîla’llâhi yâ nûra ‘arşi’llâhi inne rabbeke rahîmün kerîmün vedüdu cevâdun Allahu haşbuke.¹¹ Andan pâdişâh hazretlerini vâkı’ada gördük, bize eydirler, ‘Ber-hurdâr ol!’ **Üç kerre.**” (Felek 2014: 85). “Sa’âdetlü pederüm, bu haqqîre ilham geldi kim ‘Ben seniñven.’ **Üç kerre.** ...” (Felek 2014: 86).

¹⁰ Hz. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): “Size en hayırlınızın ve en şerlinizin kim olduğunu haber vermiyeyim mi?” buyurdular ve **bunu üç kere tekrar ettiler.** Cemaat: “Evet, haber veriniz!” dedi.

“En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir.” (Tirmizi, Fitne, 76).

Resulullah (sav): “Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?” buyurmuş ve **bunu üç kere tekrar etmişlerdi.** “Evet!” deyince: “Allah’a şirk koşmak, anne ve baba haklarına riayetsizlik, cana kıymak!” buyurdular. Bu sırada dayanmış durumda idi, yere oturup: “Haberiniz olsun! Yalan söz, yalan şahidlik!” dedi ve bunu o kadar tekrar etti ki, “Keşke kesse artık!” temennisinde bulunduk. (Buhari, Şehadat, 10)

¹¹ “Ey Allâh’ın velîsi, ey Allâh’ın dostu, ey Allâh’ın arşının nûru, senin Rabbin rahîmdir, kerîmdir, vedüddür, cömerttir. Allah sana yeter.”

“Sa‘ādetlü pederüm, ilhām geldi kim ... **Üç kerre** ‘Faṭlubnī aṭlubuke ente veliyyī ebeden rāzīm minke bi‘āzāmeti yā ‘abdī¹².’ Fermān sulṭānumuñdur.” (Felek 2014: 88).

Kitābü’l-Menāmāt’ta, tekrar sanatı sayesinde ifadenin gücünü artıran, Sultanın dilini daha farklı bir sese ulaştırıran bu ve bezeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kitābü’l-Menāmāt’ta herhangi bir sayı zikredilmeksizin bazı ifadeler tekrar tekrar kullanılmıştır. Verilen örnek metinlerde görüleceği üzere bu ifadeler günlük meselelerin aktarıldığı sıradan mektuplar değil, III. Murad’ın manevi âlemde müşahede ettiği hadiselerin aktarıldığı metinlerdir:

“Benüm sa‘ādetlü pederüm, bu ḥaḳīre ilhām geldi kim ‘Ḥaṭīb saña du‘ā **ētmeye**, ḥuṭbesi maḳbūl **degüldür**; imām ki saña du‘ā **ētmeye**, imāmeti cā‘iz **degüldür** ve her mü‘min ki saña du‘ā **ḳılmaya**, ‘ibādeti maḳbūl **degüldür**.’ Ba‘dehū du‘ā **ḳılunduğu** zamānda bu ḥaḳīre ḥayāl oldı kim cemī‘-i melāike el ḳaldurup ‘Yā Rabbi, Murad ḳuluñı esirge’ dediler. Ḥiṭāb-ı ‘izzet érđi kim, ‘Yā melā’iketi, **Murād**’uñ **murādı** benüm **murādum**dur. Benüm **murādum**, anuñ **murādı**dur. Anuñla benüm arama tercümān şıǵmazdur.’ Fermān sulṭānumuñdur.” (Felek 2014: 149).

Bu metinde yine dikkat çeken bir husus, Hz. Allah’ın nidâsının Türkçe başlayıp Arapça devam etmesi ve yine Türkçe’yle bitmesidir. Yine başka bir nidâ örneği ve tekrar eden ifadeler:

“Sa‘ādetlü pederüm, bu ḥaḳīre ilhām geldi kim ‘**Murādum**, maḳşūdum, **murād sensin**; ḥabībüm, **murād sensin**; rūḥum, **murād sensin**; düstüm, **murād sensin**. Cemālüm senüñ, vişālüm senüñ, ben senüñ, sen benüm.’ Fermān sulṭānumuñdur.” (Felek 2014: 211). “... Ve yine ilhām geldi kim, ‘**Sizedür** cümle ‘ināyet, **sizedür**; **sizedür** cümle hidāyet, **sizedür**; **sizedür** cümle feşāhat, **sizedür**; **sizedür** cümle belāgat, **sizedür**; **sizedür** cümle kerāmet, **sizedür**. Sen ḥabībüm, sevgülümsin, sen benümsin, ben senüñven, sen benüm. Yoḳdur aramızda bizüm tercümān. ‘İzzetüm ḥaḳḳı’çün sensin hemān.’” (Felek 2014: 168).¹³

III. Murad Türkçe *Dīvân*’ında tekrar sanatını çok yoğun bir biçimde kullanmaktadır. Bazı ifadeleri daha iyi vurgulamak, muhatabın alması gereken mesajı ya da anlamı pekiştirmek amacıyla, bazen de sözlerinin ahengini artırmak adına bu sanata sık sık başvurduğu söylenebilir. *Kitābü’l-Menāmāt*’la paralel bir biçimde en sık tekrar edilen ifade *murad* lafzıdır. Bir sonraki bölümde III. Murad’ın ismi ve mahlası üzerinden yaptığı sanatlar daha geniş bir biçimde ele alınacağından bu bölümde diğer kelimelerin tekrarı üzerinde durulacaktır. III. Murad bazen bir gazelinin bütün mısralarında aynı redif ve kafiyeyi tekrar ederek bu sanatı kullanır:

sendedür ey dil yine ma‘nāda ma‘nā **münderic**
 sende peydādur yine peydāda peydā **münderic**
mündericdür mündericdür sende aẗvā **münderic**
 sendedür küllī ne var cümle temāşā **münderic**
 her ne kim vardur ḳulüb içre temennā **münderic**
 sendedür vallāhi her maḳşūd-ı aḳşā **münderic**

¹² “Beni talep et, ben seni talep ederim. Sen benim ebediyyen velimsin. Ey kulum, ben azametimle senden râziyım.”

¹³ Çalışmanın hududunu aşmamak adına *Kitābü’l-Menāmāt*’ta yer alan bu ve benzeri tekrarların örneklerinin mektup/tezkere numaraları ve Özgen Felek neşrindeki sayfaları şu şekildedir: 39/ s. 64; 128/ s. 78; 148/ s. 81; 182/ s. 86; 270/ s. 100; 494/ s. 139; 708/ s. 176; 863/ s. 201.

her ne kim müstaḳbel ü hem küllü mâcā **münderic**
 taşrada bir zerre yoḳ her zîr ü bālā **münderic**

mündericdür cümleten a'lā vü ednā **münderic**
 ey murādī **münderic**dür cümle a'lā **münderic**

(G. 220)

Aşağıda verilen örnekte *Murâdî*, gazelin matla beytinin ilk mısrasını, mısranın evvelinden bir kelime deḡiştirerek, matla beyti dahil, bütün beyitlerin ikinci mısrasında tekrar eder:

yā ḥabîba'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**
 yā resũla'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**

yā şefî'a'l-müzñibîn ü yā delîle'l-âcizîn
 yā resũla'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**

luḡ u iḥsân u mürüvvet eyle baña yā şefî'
 yā resũla'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**

saña erzânî olan sırr-ı vaḥdet ḥaḳḳı'çün
 yā resũla'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**

bu murādî derd-mendũñ derdine dermân édüp
 yā resũla'llāh **ayırmaḡıl cemālũnden beni**

(G. 1462)

Bu gazelde ise ikinci mısraların tamamında farklı kelimeler Farsça aynı ön ek ile birlikte üçer kez tekrar edilerek kullanılmıştır:

her yaña kılsam nazar sensin 'ayān
bî-nişân ü bî-nişân ü bî-nişân

şerh-i maḳsũd oldu çün aşl-ı murād
bî-beyân ü bî-beyân ü bî-beyân

'âlem-i ḡayretdedür cümle 'uḳũl
bî-lisân ü bî-lisân ü bî-lisân

geldi çün kim ḡayb-ı 'ayn ey pāk-bāz
bî-cihân ü bî-cihân ü bî-cihân

bu murāduñ oldu şehrinde ḳamu
bî-zebân ü bî-zebân ü bî-zebân

(G. 1168)

“dem” kelimesinin nefes, zaman, an, kan, içki gibi farklı anlamlarının kullanıldığı aşağıdaki gazelde dem ifadesi bütün beyitlerde defalarca yinelenerek *tekrir* sanatının ya da *terdîdin* özel bir örneḡi verilmiştir:

'aceb bilsem nedür bu **dem** ki **demler** bunda bir **dem**dür
 bu **demde** bulmayan bir **dem** demem aña ki âdemdür

geçürme bu **dem**i bir **dem** geçerse ağlayasın **dem**
demidür ger çekersen **dem** ki **dem** mādur çü mā **dem**dür

dem ü mādān geçerseñ ger **dem** ü mādān olur kārūñ
dem-ā-dem eşküñ ola **dem dem**idür **dem** ki bu **dem**dür

dēme **dem**dür ki olmaz ğam **dem** olur demdeme ğamdan
 çü **dem**den ādem oldı **dem** ne **dem**dür belki demdemdür

devām-ı **dem** devām olsun **dem** olsun ey murādī **dem**
 müdām olsun müdāmuñ k'anda bir **dem** nice biñ **dem**dür

(G. 300)

III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ında yer alan diğer tekrar sanatı örnekleri, bütün bir gazelde değil beyitler özelindedir. *Dîvân*'da yer alan tekrar sanatı örneklerinin tamamını bu çalışmaya almak yerine bazı örnekler tercih edildi, bölümün sonunda ise yoğun bir şekilde tekrar eden ifadelere değinildi:

özin **peydāda peydā** kıldı **peydā**
hüveydāda hüveydādur hüveydā

(G. 73/1)

'ilm-i hikmetden murādī yine kıldı bir **beyān**
 ol **beyān** ile **beyān**ında **beyān** etse n'ola

(G. 227/3)

īmānumuz **tevḥīddür** sulṭānumuz **tevḥīddür**
 cānānumuz **tevḥīddür** **tevḥīde** gel **tevḥīde** gel

(G. 808/4)

kemāl ehli **kemāl**ini **kemāl**inden bilür ancak
kemālini **kemāl**üm şerh eder oldı bu merzādan

(G. 982/3)

qarār edüp maqarrında **qarār** etdi **qarār** ile
qarārın bulmayanlar bī-**qarār** olup gezer eṭrāf

(G. 672/2)

ma'anī gencine miftāḥ-ı 'aql-ı **evvel evvel**dür
 bu **evvel evvel** **evvel** n'edersin āḥır uḥrādur

(G. 292/2)

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün beyitleri yazmak yerine III. Murad'ın *Dîvân*'ında tekrar sanatında en çok kullandığı ifadeler, tekrar sıklığına göre şöyle sıralanabilir:

kemāl; murād; beyān; bekā; dem; peydā; hüveydā; heyūlā; şenā; āyīne; intihā; ḥāṭır;
 merd; çāre; miyān; būd; 'aql; hidāyet; himāyet; dirāyet; 'ināyet; evvel; āḥır; zıkr; 'ilm;

karīn; ‘ayn; qarār; tevḥīd; yaḳīn; celāl; cemāl; miḥmān; menzil; vücūd; ‘ayān; meyl; sır; ḥayrān; mir‘āt; izzet; ḥāl; ḥayāl; deḳāyık; zerre.

Yalnızca tekrar sanatına konu olan kelimelere bakıldığında, III. Murad’ın şiir dünyasının tasavvufi bir zeminde olduğu görülecektir.

Murad isminin mükerrer kullanımı¹⁴

*murādıdır murādīniñ murādında murādı pes
maḥabbetdür murādīde murādīye demişdür sev*

(G. 1204/5)

III. Murad’ın şiirlerinde mahlas olarak kullandığı *Murādī*, Murad’a ait manasının yanında “benim murādım/Murādım” anlamına da geldiğinden, *Kitābü’l-Menāmāt*’ta Hz. Allah’ın kendisine nidāsı olarak da sıkça kullanılır. Sultanın kendi şiirlerinde ve mektuplarındaki adı ve mahlasına dair yazdıkları, ismine bir kutsiyet atfettiğini ve mahlasını da bu sebeple seçtiğini akla getirir:

“Sa‘ādetlü pederüm, beyne’l-yaḳazada bir nidā geldi kim, ‘Cemālümünden cümle ḥicāb ref’ oldı, dile benden ne dilersin.’ Ba‘dehū ilhām geldi kim, ‘*Murādum Murād, ḥabībüm Murād, ma‘şūḳum Murād. Murād’um, senüñ murāduñ ne ise benüm daḳı oldur, Murād; inneke lemīne’l-maḳbūlīne ve fetāḥnā leke ebvābe raḥmetinā ebeden ebeden.*’¹⁵ *Fermān sulṭānumuñdur.*” (Felek 2014: 68).

Mektupta görüldüğü üzere III. Murad, Hz. Allah’ın kendisine nidā ettiğini aktarırken ismi üzerinde o kadar yoğun bir biçimde durur ki kendisinin kendi adına hayran olduğu izlenimi doğar. Bu düşünce o dönemin şâirleri tarafından da böyle değerlendirilmiş olmalı ki Sultanın isminin kutsiyeti üzerine şiirler yazılmıştır. Öztürk’ün çalışmasında bu şiirlerin kimler tarafından yazıldığı tespit edilmiştir (2022: 95). Buna göre Âsafî Dal Mehmed Çelebi *Şecâ’at-nâme*’sinde Sultanın ismini oluşturan harflerin hangi anlamlara geldiğini şöyle sıralar:

mîmidür hem mazhar-ı mühr-i reşûl
erba‘îne zātıdır yâr-ı fūhûl

rāsı şekl-i ḥançer-i bürrândur
elfi gūyâ tîr-i ḥûn-feşândur

dâldur **d**ālı dem-â-dem nuşrete
oldı her ḥarfi işâret furşata

(Eroğlu 2007: 116)

Yine Şemseddîn-i Sivâsî *İbret-nümâ*’sında çeşitli sanatlarla Sultanın isminin kutsiyetini aktarır:

¹⁴ “Lügat anlamı bir şeyi tekrarlamak olan *terdîd*, genellikle bir kısa metinde aynı kelimelerin farklı anlamlarda tekrarlanması olarak tarif edilir. Bu takdîrde *tekrîr*le aralarındaki fark, *tekrîr*de tekrarlanan kelimelerin aynı anlamda, *terdîd*de farklı anlamlarda olmasıdır.” (Saraç 2007: 197) Bu bölümde işlenecek olan III. Murad’ın isminin tekrar edildiği ifadelerde, *Murad* kelimesinin hem sultanın ismi, hem *Murādī* şekliyle mahlası, hem de istek, amaç, gâye vb. anlamlara gelecek şekilde tekrar ettiği görülecektir. Bu bağlamda *Murad* ifadesinin tekrarı, *terdîd* kabul edilebilir.

¹⁵ “Şüphesiz sen makbul olanlardansın. Rahmetimizin kapılarını sana ebediyen açtık.”

semâdan nâzil olmuşdur çü a'lâm
 konulmuş her birine türlü aḥkâm
 nazar kılsañ bu tertīb ü teḳālīb
murād üzre durur cümle eşālīb
 çü **mīm** olmuş idi islâma maḳta'
 sa'âdetle anı edinmiş anı matla'
 konaldan başına ol **mīm**-i millet
 kodı pâyine başın **dâl**-i devlet
 bu **mīm** ü **dâl** ḥakīkat oldılar **med**
 bula ömr-i dırâz u mülk-i ser-med
 çü islâm ile devlet oldılar cem'
 bu cem'a rây-ı rüşen oldı hoş şem'
 ki bu sa'deyn içinde olmasa **râ**
murād olmazdı ḥâşıl ey dil-ārâ
 bu ḥarflerden mürekkeb nâm-ı hoş-fâl
murād oldı cihân için be-her-ḥâl
murād olan medâr olur muḥaḳḳaḳ
 cihân ḥalkı derin devr étse elyaḳ
 (Çöm 2015: 54)

III. Murad, isminin kendisine ezelde konulduğunu; şiirlerinden *murad* ettiklerinin anlaşılabilmesi için öncelikle kendisine bu ismi koyanın kim olduğunun bilinmesi gerektiği söyler:

añlar iseñ bu **murād**ınüñ **murād**ından **murād**
 bu **murād** ismin ezelde kim ḳomuşdur aña ad
 (G. 242/5)

İsminin kendisine ezelde Hz. Allah tarafından konulduğunu ima eden Sultan Murad'ın mektuplarında, kendisine gelen nidâların şeyhine aktarıldığı kısımlarda dikkat çeken hususlardan biri de *Murad* isminin inanılmaz bir samimiyet ve adeta hayranlıkla tekrar edilmesidir:

"Sa'âdetlü pederüm, bu ḥaḳîr u bî-çareye ilhâm geldi kim, '**Murādum Murād**, maḳşudum **Murād**, ḥabībüm **Murād**, rūḥum **Murād**, her **murād** ile ber-**murād** ol, **Murād**. As'adnâ fi'd-dâreyni.¹⁶ Fermân sulṭānumuñdur.'" (Felek 2014: 80).

Örnek metinde yine dikkat çeken bir husus, Hz Allah tarafından *iki cihanda da mesut kılındığı* müjdelenen, kendisine en güzel ve samimi hitaplarla seslenen Sultan, bunu şeyhine aktarırken kendini çok hakir görmekte, adeta mahçup olmaktadır.

"Sa'âdetlü pederüm, ilhâm geldi kim, '**Ḥabībüm Murād**, **murādum Murād**, sevdiğüm **Murād!** Ente ḥabībî yâ **murādî!** Fermân sulṭānumuñdur.'" (Felek 2014: 83).

¹⁶ "(Seni) iki cihanda mesut kıldık."

Benzer örnek metinleri çoğaltmak mümkündür fakat mektupların tamamını vermek yerine **Murad** ifadesinin *Kitâbü'l-Menâmât*'ta nasıl kullanıldığını göstermek adına ifadenin geçtiği yerleri aktarmak daha yerinde olacaktır¹⁷:

... **Murādum Murād**, **ḥabībüm Murād**, **ma'şūḳum Murād**. **Murād'um**, **senüñ murāduñ ne ise benüm daḥı murādum oldur, Murād**. (67/93)

... **yā murādī ve murādu cemī'u mā ḥalaktü ve ḥāliḳu** ¹⁸... (68/67)

... 'İzzetüm ḥaḳḳı'çün 'izzetümsin **Murād**, rifatüm ḥaḳḳı'çün rifatımsin **Murād**, azametüm ḥaḳḳı'çün ḥabībümsin **Murād**... (76/113)

... **Murādum** senden sensin. **Yā Murād**, **senüñ murāduñ ne ise de ki benden eger kemāl-i taḥḳīküm isterseñ kimesneye muḳayyed olma, işte saña iḥsānum olsun, rūhum, ḥabībüm**. (79/113)

... **Maḳşūdum Murād**, **ḥabībüm Murād**, **murādum Murād**, **rūhum Murād**, **enīsüm Murād**, **maẓhar-ı luḳfım Murād**, **maẓharım Murād**, **manẓarım Murād**. **Yā Murād**, **lebbeyk yā Murād**. **Murāduñven, murādumsın**. (91/214)

... **Rūhumısın Murād'um**, **çünkim benüm murādumsın, cemī-i 'ālemüñ daḥı murādısın**... (117/373)

... **Yā Murād**, **evvelüke murādun āḥiruke murādun evvelüke sa'īdün āḥiruke sa'īdün evvelüke ḥikmetün āḥiruke ḥikmetün evvelüke sultānun āḥiruke sultānun**¹⁹... (130/448)

III. Murad'ın mektuplarını bir başkası yazıya aktarmış olsa da lafızlarının Sultan'ın kendisine ait olduğu şiirlerindeki benzer üsluptan anlaşılmaktadır. İsmi ile alakalı ifadelerdeki dili ve ismine yüklediği kutsiyet, mahlas beyitlerinde de mektuplarındaki gibidir:

el-**murādī** fī-**murādık** ve'l-**murādī** fī'l-**murād**
ente maḳşūdu'l-**murādī** ente zü'l-fazlı'l-'aḫā²⁰

(G. 12/5)

özin **murāda murād** eyledi **murādī murād**
murād édindi **murādī murād** éde cem'ā

(G. 110/5)

III. Murad, kendisinin ve isminin bu denli paha biçilmez olmasını, kendisinin Hz. Allah'ın kudret elinde olmasına bağlar:

murāduñ yed-i ḳudretüñde olupdur senüñ
anuñ çün murāda bulunmaz ebed hiç bahā

(G. 118/5)

¹⁷ İfadelerin yanında parantez içinde Özgen Felek'in *Kitâbü'l-Menâmât* neşrindeki sayfa ve mektup/tezkere/vâkı'a numaraları verilmiştir. Birebir tekrar eden ifadelerden yalnızca biri alınmıştır.

¹⁸ "... Ey Murad'ım ve bütün yarattıklarımın muradı..."

¹⁹ "Ey Murad! Evvelin murattır, ahirin murattır; evvelin kutludur, ahirin kutludur; evvelin hikmettir, ahirin hikmettir; evvelin sultandır, ahirin sultandır."

²⁰ "Muradım muradıdır ve murad murattadır. Sen Murad'ın maksudusun, sen fazilet ve ihsan sahibisin."

H. Allah ona *Murad* derken, isminin başındaki *mim* harfini, H. Muhammed'in adının başındaki *mim* harfinden alır:

bu **murāda** çü dēdüñ **mīm-i muḥammedle murād**
bizi şıdķ ile şādık eyle besāret yā rab

(G. 137/5)

Yine H. Allah'tan “Benim ismimi *Murad* koydun, o hâlde benim *muradımı ver*” diye niyazda bulunan sultan, isminin kutsiyetine de değinmiş olur:

mu'īn ol işümde dahı kavlı ü fi'lümde hem
murād êtdüñ ismümi vërgil **murāduma cā**

(G. 120/4)

Bütün bu örneklerde görüleceği üzere *Murad* ismi Sultanın adı, *Murādî* olarak mahlası ya da *istek, dilek, amaç* vb. anlamlara gelecek şekilde beyitlerde mükerrer kullanılır. III. Murad'ın Türkçe *Dîvân*'ında, mahlas beyitlerinde isminin/mahlasının terkar edilerek -bazen tabiiîlikten uzaklaşıp *tatvile* girdiği de olmaktadır- kullandığı beyitlerden bazıları şunlardır:

murādî bilindi **murād**ından aşı-ı **murād**
vëridi maḥalline cümle şevāb u 'ikāb

(G. 161/5)

murādî oldı ḥaķīkatle çün **murād-ı murād**
murādî bil ki **murād**ındadır **murād-ı vülüc**

(G. 225/5)

ëy **murādî** eyledüñ çünki **murāda** ārzü
eyledi mīm-i **murād** için hüviyyet iftitāḥ

(G. 231/5)

murādî 'ayn-ı **murād** oldı merd ḥaķkıdur
murādı bu ki **murād** ala andan aşı-ı **murād**

(G. 263/5)

murādî aıladı çün kim ne imiş aşı-ı **murād**
murādı üzre **murādı** igen **murādum**dur

(G. 489/5)

murādî gel **murāduñda murād** idi **murāduñda**
murād éder **murāduñda** elüñde cennet ü nāruñ

(G. 489/5)

ğāyet-i kuşvā gözetdüm aıladum kārüm nedür
ben **murādum** maḥlabında bulmuşam ğāyet **murād**

müstedâm-ı 'ömr olanlar havf eder mi dâmdan
ben **murâdum** bulmuşam dâ'imle dâ'im bende şâd

añlar iseñ bu **murâdîñüñ** murâdından **murâd**
bu **murâd** ismin ezelde kim қоmışdur aña ad

(G. 242/3-4-5)

iste **murâduñı** **murâd** geldi **murâda** her **murâd**
aşl-ı **murâdîdür** **murâd** buldı çü zât-ı iftiḥâr

(G. 510/5)

Türkçe *Dîvân*'da, *murad* kelimesinin en az iki defa kullanıldığı beyitlerin adedi 140'tır (Bazı beyitlerde bu lafız yedi kez kullanılmıştır.). Örnek olarak verilen beyitlerin dışında Türkçe *Dîvân*'da *Murad* lafzının tekrar ettiği gazel ve beyit numaraları dipnotta verilmiştir.²¹ Sultan, bu beyitlerde *Murad* lafzını isim ve mahlas olarak ya da amaç, istek, gâye anlamında tekrar tekrar kullanmıştır. Bunların bazıları *tekrir* sanatının güzel örneklerini oluştururken büyük bir çoğunluğu *tatvildir*, tasannudur.

Sonuç

Bazı araştırmacılara göre III. Murad'ın saltanatı, Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminin başlangıcıdır. Doğuda İran'la ve Batı'da Habsburglarla yapılan uzun mücadeleler, bundan dolayı devletin içine düştüğü iktisadi buhran; sarayda vezir, ağa ve hanım sultanların çıkar çatışmaları arasında kalan III. Murad, saltanatı bir yük olarak görür. Askerin başında hiç sefere çıkmaz, genellikle sarayına, özellikle kütüphanesine kapanır. Fitneler getireceğine inanılan hicri 1000. yılın hükümdarı olan III. Murad, bir türlü ulaşamadığı manevi huzuru tasavvufta ve büyük bir samimiyetle bağlandığı şeyhi Şücâ'da arar. Ne yazık ki aradığı hususiyetlere sahip olmaktan çok uzak olan Şücâ, Sultanı âdeta kendisine râm eden, onu kendi hakimiyeti için kullanan bir kimsedir. İsteddiği manevi mertebelere bir türlü ulaşamayan III. Murad, sık sık rüyalar görür, nidâlar işitir, birtakım manevi hâllere vâkıf olur. Şehzadeliginden itibaren mektuplaştığı şeyhine yaşadığı bütün bu hâlleri yazar, ondan açıklamalar bekler. Sultan, aynı zamanda çeşitli atamalar, azletmeler, devletin içinde bulunduğu durum, yaşanan hastalıklar, müjdeli haberler vb. gündelik hayata dair meseleleri de mektuplar vasıtası ile şeyhine aktarır. III. Murad'ın, bu mektuplarda kullandığı dil daha sade ve anlaşılır iken manevi hâllerini aktardığı mektuplarında dili değişmekte, özellikle iştikak ve tekrar sanatları ile dolmaktadır. İşittiği ilâhî nidâları aktarırken kullandığı üslubu tasavvufî vadide yazılmış şiirlerinde de tekrar eder. Kendisine Hz. Allah tarafından ezelde konulduğunu söylediği ismi *Murad* ve mahlası *Murâdî*'yi, kelimenin amaç, gâye, istek vb. anlamları ile birlikte

²¹ G. 33/5; G. 48/2; G. 57/5; G. 60/5; G. 71/1-5; G. 80/8; G. 140/5; G. 147/5; G. 177/5; G. 179/5; G. 181/7; G. 232/5; G. 237/5; G. 246/1; G. 251/5; G. 259/5; G. 269/5; G. 270/5; G. 315/5; G. 392/5; G. 458/5; G. 471/5; G. 482/5; G. 505/5; G. 530/5; G. 555/5; G. 583/5; G. 598/5; G. 600/5; G. 601/5; G. 615/1; G. 616/5; G. 644/5; G. 645/5; G. 653/5; G. 659/5; G. 669/5; G. 690/5; G. 694/5; G. 716/5; G. 717/3; G. 724/5; G. 725/5; G. 727/5; G. 739/5; G. 757/5; G. 765/5; G. 773/5; G. 791/5; G. 797/3; G. 806/5; G. 830/5; G. 841/5; G. 851/5; G. 853/5; G. 858/5; G. 859/5; G. 861/5; G. 865/5; G. 869/5; G. 877/5; G. 878/5; G. 890/5; G. 903/5; G. 936/5; G. 937/5; G. 938/5; G. 947/5; G. 950/5; G. 956/5; G. 958/5; G. 966/5; 976/12; G. 991/5; G. 995/5; G. 996/5; G. 1017/7; G. 1054/5; G. 1056/5; G. 1069/5; G. 1065/5; G. 1071/5; G. 1092/5; G. 1132/5; G. 1142/5; G. 1146/5; G. 1156/5; G. 1164/5; G. 1206/5; G. 1221/5; G. 1224/5; G. 1242/5; G. 1252/5; G. 1280/5; G. 1283/5; G. 1316/5; G. 1318/5; G. 1326/3; G. 1329/5; G. 1330/5; G. 1350; G. 1363/5; G. 1367/5; G. 1368/5; G. 1377/5; G. 1381/5; G. 1382/5; G. 1387/5; G. 1382/5; G. 1403/5; G. 1413/5; G. 1429/5; G. 1441/5; G. 1467/5; G. 1488/5; G. 1514/5; G. 1519/5; G. 1526/5; G. 1529/5; G. 1541/5; G. 1556/5; G. 1562/5; G. 1564/5; M. 15/7.

tekrar tekrar kullanır. Bazı beyitlerde *Murad* lafzı yedi kez tekrar eder, bu durum Sultanın dilini tabiiikten uzaklaştırır, *tasannu* yapılmış hissi verir. Sultanın böyle bir üslup tercih etmesinin sebebi, özellikle mektuplarında, şeyhinden bir türlü göremediği alakaya kavuşmak için yapılmış intibasını uyandırır. Kendisinin manevi hâllerini böyle sanatlı bir dille aktararak yaşadıklarını daha inandırıcı kılmayı amaçladığı, böylece şeyhinin dikkatini çekmeye çalıştığı düşünülebilir. Birçok şiirinde kendisini büyük bir aciziyet içinde gösterirken, ismini tekrar tekrar kullandığı beyitlerde çok daha yüce bir mertebeden seslenircesine bir üslup benimser. Sultan, belki de bu şiirleri gördüğü rüyaların ve iştiği nidâların tesiri altında yazmış, mektuplarında bahsettiği vâdedilen makamların sarhoşluğu içinde terennüm etmiştir.

Kaynaklar

- Alvan, Türkan (2021). *Sultan Murâd-ı Sâlis'in Dünyası: Mektupları ve Rüyaları Işığında Bir Derviş Padişah*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Coşkun, Nilgün (2010). "Tahtacılar da Üç Sayısı ve Üçleme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56. s. 73-92.
- Çerçi, Faris (2000). *Gelibolulu Mustafâ Ali ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Çöm, Erol (2008). "Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, s. 127-163.
- Dağlar, Abdülkadir (2018). "Şerhin Şiir Hâli: Sultan Murâdî Dîvânı'nda Şerh Nazariyatı". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı*, Yıl 4, Aralık, s. 504-527.
- Durmuş, İsmail (1999). "İtnâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 215-219.
- Eroğlu, Süleyman (2007). *Âsafî'nin Şecâ'at-nâme'si: İnceleme-Metin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Felek, Özgen (2014). *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kılıç, Hulusi (2001). "İştikak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 439-440.
- Kırkılıç, Ahmet (2015). *Murâdî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Kütükoğlu, Bekir (2020). "Murad III". *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 171-176.
- Öztürk, Uğur (2022). *III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, Uğur ve Osman Sacit Arı (2020). Şiire Anlam Katmak: Sultan III. Murad'ın Şiirlerine Yapılan Şerhler ve Derviş Mehmed'in Tasavvufî Şerhi. *Cemal Aksu Armağanı*. Ed. M Yılmaz-A. Aksu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. s. 847-930.

Saraç, Yekta (2007). *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*. İstanbul: 3 F Yayınevi.

Schimmel, Annemarie (1991). *Sayıların Gizemi*. Çev. M. Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Uyar, Kamil Yaşar (1995). *Sultan III. Murad'ın Fütûhât-ı Ramazân'ı ve Farsça Dîvân'ı*.
Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.